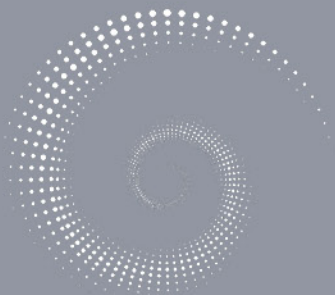

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 86

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νοέμβριος 2023

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 86

1. Μόνο η Βουλή έχει την αρμοδιότητα να ασκεί δίωξη κατά όσων διατελούν ή διετέλεσαν μέλη της Κυβέρνησης ή Υφυπουργοί για ποινικά αδικήματα που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, όπως νόμος ορίζει. Απαγορεύεται η θέσπιση ιδιώνυμων υπουργικών αδικημάτων.

2. Δίωξη, ανάκριση, προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση κατά των προσώπων και για τα αδικήματα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 δεν επιτρέπεται χωρίς προηγούμενη απόφαση της Βουλής κατά την παράγραφο 3. Αν στο πλαίσιο άλλης ανάκρισης, προανάκρισης, προκαταρκτικής εξέτασης ή διοικητικής εξέτασης προκύψουν στοιχεία, τα οποία σχετίζονται με τα πρόσωπα και τα αδικήματα της προηγούμενης παραγράφου, αυτά διαβιβάζονται αμελλητί στη Βουλή από αυτόν που ενεργεί την ανάκριση, προανάκριση ή εξέταση.

3. Πρόταση άσκησης δίωξης υποβάλλεται από τριάντα τουλάχιστον βουλευτές. Η Βουλή, με απόφασή της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, συγκροτεί ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης, διαφορετικά, η πρόταση απορρίπτεται ως προδήλως αβάσιμη. Το πόρισμα της επιτροπής του προηγούμενου εδαφίου εισάγεται στην Ολομέλεια της Βουλής, η οποία 101 αποφασίζει για την άσκηση ή μη δίωξης. Η σχετική απόφαση λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Με τη διαδικασία και την πλειοψηφία του πρώτου εδαφίου της παραγράφου αυτής η Βουλή μπορεί οποτεδήποτε να ανακαλεί την απόφασή της ή να αναστέλλει τη δίωξη, την προδικασία ή την κύρια διαδικασία.

4. Αρμόδιο για την εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων σε πρώτο και τελευταίο βαθμό είναι, ως ανώτατο δικαστήριο, Ειδικό Δικαστήριο που συγκροτείται για κάθε υπόθεση από έξι μέλη του Συμβουλίου της Επικρατείας και επτά μέλη του Αρείου Πάγου. Τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη του Ειδικού Δικαστηρίου κληρώνονται, μετά την άσκηση δίωξης, από τον Πρόεδρο της Βουλής σε δημόσια συνεδρίαση της Βουλής, μεταξύ των μελών των δύο ανώτατων αυτών δικαστηρίων, που έχουν διορισθεί ή προαχθεί στο βαθμό που κατέχουν πριν από την υποβολή πρότασης για άσκηση δίωξης. Του

Ειδικού Δικαστηρίου προεδρεύει ο ανώτερος σε βαθμό από τα μέλη του Αρείου Πάγου που κληρώθηκαν και μεταξύ ομοιόβαθμων ο αρχαιότερος.

Στο πλαίσιο του Ειδικού Δικαστηρίου της παραγράφου αυτής λειτουργεί Δικαστικό Συμβούλιο που συγκροτείται για κάθε υπόθεση από δύο μέλη του Συμβουλίου της Επικρατείας και τρία μέλη του Αρείου Πάγου. Τα μέλη του Δικαστικού Συμβουλίου δεν μπορεί να είναι και μέλη του Ειδικού Δικαστηρίου. Με απόφαση του Δικαστικού Συμβουλίου ορίζεται ένα από τα μέλη του που ανήκει στον Άρειο Πάγο ως ανακριτής. Η προδικασία λήγει με την έκδοση βουλεύματος.

Καθήκοντα εισαγγελέα στο Ειδικό Δικαστήριο και στο Δικαστικό Συμβούλιο της παραγράφου αυτής ασκεί μέλος της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου που κληρώνεται μαζί με τον αναπληρωτή του. Το δεύτερο και τρίτο εδάφιο της 102 παραγράφου αυτής εφαρμόζονται και για τα μέλη του Δικαστικού Συμβουλίου ενώ το δεύτερο εδάφιο και για τον εισαγγελέα.

Σε περίπτωση παραπομπής προσώπου που είναι ή διετέλεσε μέλος της Κυβέρνησης ή Υφυπουργός, ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου συμπαραπέμπονται και οι τυχόν συμμετοχοί, όπως νόμος ορίζει.

5. Αν για οποιονδήποτε άλλο λόγο, στον οποίο περιλαμβάνεται και η παραγραφή, δεν περατωθεί η διαδικασία που αφορά δίωξη κατά προσώπου που είναι ή διετέλεσε μέλος της Κυβέρνησης ή Υφυπουργός, η Βουλή μπορεί, ύστερα από αίτηση του ίδιου ή των κληρονόμων του, να συστήσει ειδική επιτροπή στην οποία μπορούν να μετέχουν και ανώτατοι δικαστικοί λειτουργοί για τον έλεγχο της κατηγορίας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδρουλάκης Ν., *Γύρω από την ποινική ευθύνη των Υπουργών*, 1989· Βενιζέλος Ε., *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών στο πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στα αρχαϊκά και στα εξελιγμένα χαρακτηριστικά ενός κοινοβουλευτικού πολιτεύματος*, Υπεράσπιση 1/1993· Idem, *Σχεδίασμα για την αναθεώρηση του άρθρου 86 του Συντάγματος 1975/1986 και τη ρύθμιση της ποινικής ευθύνης των Υπουργών*, Υπεράσπιση 1/1993· Βλαχόπουλος Σπ., *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, 2013, constitutionalism.gr· Βολουδάκης Β., «Ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης», σε *Επικαιρικά Συνταγματικά Ζητήματα*, τομ. Β, 1994· Γεωργόπουλος Γ., *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών: θεσμική εγγύηση ή ανευθυνότητα; Σκέψεις ενόψει μιας συνταγματικής αναθεώρησης*, 2014, constitutionalism.gr· Γούλας Γ./Ζήση Α./Καραδαίδης Γ., *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, *Expressis Verbis Law Journal* 2017· Δαγκλής Η., *Η ποινική ευθύνη Υπουργών, δικτατορική διατριβή ΔΠΘ*, 2019· Δερβιτσιώτης Αλ., *Η αποσβεστική προθεσμία παρήλθε*, *ΕΔΔΔ* 1/2013· Δημητρόπουλος Α., *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους*, *ΕΔΔΔ* 1/2013· Καλογήρου Ν., *Η ποινική και η αστική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης στην Ελλάδα*, 1993· Καραβοκύρης Γ., *Το ερμηνευτικό ζήτημα του άρθρου 86 παρ. 3 του Συντάγματος: ποινική ευθύνη υπουργών και αποσβεστική προθεσμία*, constitutionalism.gr· Κατρούγκαλος Γ., *Η σχέση πολιτικής και ποινικής ευθύνης των υπουργών και ο νέος εκτελεστικός του Συντάγματος νόμος*, *Εφαρμογές* 1/1996· Idem, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών και το ζήτημα της αποσβεστικής προθεσμίας*, *ΕΔΔΔ* 1/2013· Λοβέρδος Α., *Η ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης*, 1995· Μαντζούφας Π./Μαργαρίτη Λ./Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε. (επιμ.), *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, 2014· Μανωλεδάκης Ι., *Προβλήματα από τις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις του νόμου περί ευθύνης Υπουργών*, Υπεράσπιση, 1/1993· Μαργαρίτης Μ., *Υπουργοί και Υφυπουργοί: παθητική δωροδοκία και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα*, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2011· Μουρτοπάλλας Κ., *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών: ιστορική επισκόπηση*, Syntagma Watch 11.11.2019· Idem, *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών (Μέρος II)*, Syntagma Watch 13.12.2019· Μπέσιλα-Βήκα Ε., *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών*, 1985· Σανιδάς Γ., *Ποινική ευθύνη υπουργών και υφυπουργών. Σκέψεις και προβλήματα εκ των κειμένων διατάξεων*, *Ποινικά Χρονικά* 1985· Σαρμάς Ι., *Ο νόμος περί ευθύνης Υπουργών αντιβαίνει ή όχι στην ισότητα όλων των πολιτών*, Syntagma Watch 05.08.2019· Σοϊλεντάκης Ν., *Υπουργοί στο Ειδικό Δικαστήριο (1821-2000)*, 2005· Idem, στον τόμο: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017· Σταμούλης Ι., *Η ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης*, 1990· Χαραλαμπίδης Α., *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, *Ποινικά Χρονικά* 2009.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Γενικά χαρακτηριστικά.....	6
II. Ιστορία και λειτουργία.....	9
III. Συνταγματική και νομοθετική εξέλιξη της διάταξης.....	14
IV. Από τη θεωρία στην πράξη.....	23

I. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- 1 Το άρθρο 86, που ως περιεχόμενο έχει τον καθορισμό της ειδικής διαδικασίας για την απόδοση ποινικής ευθύνης σε Υπουργούς (και Υφυπουργούς)¹, είναι από τα πιο ιστορικά, πολυχρησιμοποιημένα, αμφισβητούμενα και πολυαναθεωρημένα του ισχύοντος Συντάγματος.
- 2 Ιστορική είναι η συγκεκριμένη διάταξη, γιατί οι ρίζες της στο ελληνικό πολιτειακό σύστημα ανευρίσκονται ήδη στα επαναστατικά Συντάγματα και, με μικρές παραλλαγές, σε όλα τα έκτοτε Συντάγματα της ελεύθερης Ελλάδας. Πολυχρησιμοποιημένη, γιατί –αντίθετα από την άλλη μεγάλη «ειδική διαδικασία», τη σχετική με την «κατάσταση πολιορκίας», που καθορίζεται στο άρθρο 48 και δεν έχει ποτέ τεθεί σε εφαρμογή– το άρθρο 86 έχει τύχει πολλαπλής εφαρμογής και μάλιστα, με διαφορετική κατάληξη, εναντίον σχεδόν όλων των Πρωθυπουργών της μεταπολίτευσης². Αμφισβητούμενη, γιατί από την αναθεωρητική Βουλή του 1974 έως σήμερα εκφράζονται διαρκώς αντιρρήσεις για την ισχύουσα διάταξη, τη λογική και τη διαρρύθμισή της, και διατυπώνονται προτάσεις για αλλαγές³, ακόμα και για κατάργησή της⁴. Πολυαναθεωρημένη, τέλος,

¹ Η διάταξη καταλαμβάνει επίσης –θα μπορούσε μάλιστα να πει κάποιος «ιδίως»– τον Πρωθυπουργό, όχι όμως τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Για αυτόν, το Σύνταγμα (άρθρο 49, και συμπληρωματικά άρθρο 159 του Κανονισμού της Βουλής) έχει άλλη, ακόμα «πιο ειδική και εξαιρετική», ως προς το εύρος της ευθύνης, ρύθμιση –ο Πρόεδρος ευθύνεται μόνο για εσχάτη προδοσία ή παραβίαση, με πρόθεση, του Συντάγματος–, ωστόσο η πρόταση κατηγορίας υποβάλλεται και κρίνεται επίσης από τη Βουλή (η σχετική απόφαση πάντως απαιτεί πλειοψηφία των 2/3 του συνόλου των βουλευτών) και, εφόσον υπάρξει δίκη, το δικαστήριο είναι ίδιου τύπου Ειδικό Δικαστήριο με αυτό που δικάζει τους Υπουργούς κατ' άρθρο 86.

² Ο Α. Λοβέρδος, *Η ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης*, 1995, σελ. 20, κάνει, βασιζόμενος σε αυτό το γεγονός, λόγο περί «πολιτικής χρήσης εκτός ορίων» του άρθρου περί ευθύνης Υπουργών.

³ Για ρητή προσθήκη στο συνταγματικό κείμενο (παρ. 1), μετά τη φράση «την άσκηση των καθηκόντων τους», των λέξεων «και όχι επ' ευκαιρίας αυτής» επιμένει, και μετά την αναθεώρηση του 2001, ο Α. Δημητρόπουλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους*, ΕΔΔΔΔ 1/2013, σελ. 5-17.

⁴ Έτσι ο Σπ. Βλαχόπουλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, constitutionalism.gr 2013. Ο Ν.

γιατί πρόκειται για τη μοναδική συνταγματική διάταξη, της οποίας η αρχική, εντός του Συντάγματος του 1975, μορφή έχει αναθεωρηθεί δυο φορές, εκτενώς με την αναθεώρηση του 2001 και σε ένα⁵, αλλά κρίσιμο, σημείο με την αναθεώρηση του 2019.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της συνταγματικής διάταξης και της διαδικασίας την οποία η διάταξη καταστρώνει είναι η ειδικότητα και το σύμμεικτο: Πρόκειται για μια εντελώς εξαιρετική διαδικασία, πολύπλοκη και αντιφατική. 3

Εξαιρετική διαδικασία: Συνταγματικά τυποποιημένη και συγχρόνως νομοθετικά καθοριζόμενη, καταστρωμένη για μια και μοναδική περίπτωση, αφού αφορά μόνο σε Υπουργούς και σε σχέση με μια πολύ ειδική και σύνθετη ευθύνη. «*Έναντι των άλλων*», δηλαδή του κοινωνικού σώματος, «*λόγω (πολιτικής-θεσμικής) θέσης*», η οποία απαιτεί «*λογοδοσία, επανόρθωση και τιμώρηση*»⁶. Αλλά και έναντι του νόμου, 4

Σοϊλεντάκης, στον τόμο: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, σελ. 1316-1329, θεωρεί επίσης ότι η δίωξη και τιμωρία των Υπουργών «*πρέπει να αφαιρεθεί από τη Βουλή και να υπαχθεί στην αποκλειστική αρμοδιότητα της ποινικής δικαιοσύνης και ειδικότερα του ποινικού εφετείου της πρωτεύουσας*». Το ίδιο και ο Αντ. Αργυρός, *Για μια νέα μεταπολίτευση*, διαθέσιμο στο [link](#): «*η σημερινή ρύθμιση του άρθρου 86 Σ. είναι ατυχέστατη και σκοπεί δυστυχώς στο ακαταδίωκτο αφού θεσμοθετήθηκε μια εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία για ποινική δίωξη των υπουργών, η οποία πιστεύω ότι είναι αδύνατο ή μάλλον ανέφικτο, να καταλήξει στην παραπομπή τους στο ακροατήριο*». Ρητά αντίθετος («*το ιδιαίτερο καθεστώς της υπουργικής ποινικής ευθύνης πρέπει να διατηρηθεί για να προστατευθεί ο θεσμός της εύρυθμης λειτουργίας του πολιτεύματος*»), ο Γ. Γεωργόπουλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών: θεσμική εγγύηση ή ανευθυνότητα; Σκέψεις ενόψει μιας συνταγματικής αναθεώρησης*, [constitutionalism.gr](#) 2014, και εμμέσως («*χωρίς τέτοιου είδους διατάξεις δεν είναι δυνατόν να κυβερνηθεί μια χώρα και να ληφθούν οι αναγκαίες πολιτικές αποφάσεις*»), ο Ε. Βενιζέλος, *Η αλήθεια για το νόμο περί ευθύνης Υπουργών*, προσβάσιμο στην [ιστοσελίδα του](#).

⁵ Την απόλειψη της αποσβεστικής προθεσμίας για την άσκηση της δίωξης από τη Βουλή. Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης, που θα «*ξεκαθάριζε*» ότι στο άρθρο 86 υπάγονται «*μόνο όσα αδικήματα τελούνται κατά την άσκηση των υπουργικών καθηκόντων και όχι όσα τελούνται απλώς επ' ευκαιρία της άσκησης τέτοιων καθηκόντων*», δεν τελεσφόρησε. Και ορθώς, κατά τη γνώμη μου, κυρίως γιατί δεν είναι ρόλος του Συντάγματος να «*ερμηνεύσει*» διάταξη που περιέχεται στο σώμα του. Ο τότε αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης δημιούργησε σύγχυση, και ανέδειξε πολιτική σκοπιμότητα, λέγοντας ότι «*η ερμηνευτική δήλωση ορίζει ότι αδικήματα όπως η δωροδοκία δεν θα εμπόδιζαν στην άθλια αποσβεστική προθεσμία και δεν θα θεωρούνται παραγεγραμμένα*». Πολλαπλή σύγχυση: Η ερμηνευτική δήλωση δεν «*φωτογραφίζει*» –δεν θα μπορούσε άλλωστε– συγκεκριμένα αδικήματα, όπως η δωροδοκία, για την οποία, εντελώς κατά σύμπτωση, είχαν κατηγορηθεί μέλη της τότε κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, ενώ η αποσβεστική προθεσμία καταργήθηκε, στην ίδια αυτή αναθεώρηση, για κάθε δίωξη και όχι για μια κατηγορία εγκλημάτων.

⁶ Α. Λοβέρδος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π., σελ. 31.

ως «νομική συνέπεια μιας παράνομης συμπεριφοράς»⁷ –υπό τον κίνδυνο ο συνδυασμός πολιτικών και ποινικών στοιχείων να οδηγήσει σε «αλλοίωση»⁸ και της πολιτικής και της ποινικής ευθύνης.

- 5 Πολύπλοκη και αντιφατική: Συνδυάζει πολιτικά, κοινοβουλευτικά και δικαστικά στοιχεία. Ο χρησιμοποιούμενος στη συνταγματική διάταξη όρος «όσοι διατελούν ή διατέλεσαν μέλη της κυβέρνησης ή Υφυπουργοί», σε συνδυασμό με την έτερη κομβική έννοια «για ποινικά αδικήματα που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους», καθιστά ευθέως αντιληπτή την πολυπλοκότητα και πολυσημία: Πολιτικό λειτουργήμα, στο παρελθόν και το παρόν, ποινική ευθύνη, αλλά άρρηκτα συνδεόμενη με τον πολιτικό χαρακτήρα του προσώπου και του λειτουργήματος. Το σύμμεικο ολοκληρώνεται με την ανάμιξη αφενός της Βουλής, ως αποκλειστικά αρμόδιας για την άσκηση της δίκης, αφετέρου της δικαστικής εξουσίας υπό διάφορες μορφές: (ενδεχομένως, εάν το ζητήσει η Βουλή) τριμελές γνωμοδοτικό Συμβούλιο για την ουσιαστική αξιολόγηση της κατηγορίας (άρθρο 5 παρ. 3 ν. 3126/2003)· (υποχρεωτικά) Δικαστικό Συμβούλιο, για την υποβοήθηση λήψης απόφασης της Βουλής περί παραπομπής και περί κατάδίκης (παρ. 4, 2^ο εδαφ. άρθρου 86 Σ. και άρθρο 8 ν. 3126/2003)· (αποκλειστικά) Ειδικό Δικαστήριο (παρ. 4, 1^ο εδαφ. άρθρου 86 Σ. και άρθρο 12 ν. 3126/2003), αποτελούμενο από ανώτατους δικαστές για την εκδίκαση, σε πρώτο και τελευταίο βαθμό, υποθέσεων που παραπέμπονται σε αυτό από τη Βουλή· (κατόπιν αιτήματος διωκόμενου προσώπου ή των κληρονόμων του) ειδική μικτή –με τη δυναμική συμμετοχή και ανώτατων δικαστικών λειτουργών– Επιτροπή⁹, στην περίπτωση μη περάτωσης της διαδικασίας δίκης και σχετικού αιτήματος της Βουλής (παρ. 5 άρθρου 86 Σ.).
- 6 Ο Ε. Βενιζέλος εντοπίζει περαιτέρω την αντιφατικότητα στον «πολιτικό χαρακτήρα του οργάνου που καλείται να ασκήσει αρμοδιότητα δικαστικής υφής», στα «συγχρόνως “εισαγγελικά” και δικαστικά κριτήρια με τα οποία κινείται ή αναστέλλεται η όλη διαδι-

⁷ Ε. Μπέσιλα-Βήκα, *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών*, 1985, σελ. 7. Ο Ν. Σοϊλεντάκης, *Σύνταγμα. Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, ό.π., το θέτει ως εξής: «Το δίκαιο δεν ανέχεται την ανεύθυνη άσκηση εξουσίας».

⁸ Π. Μαντζούφας, «Η σχέση πολιτικής και ποινικής ευθύνης των μελών της κυβέρνησης», σε: Π. Μαντζούφας/Λ. Μαργαρίτη/Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου (επιμ.), *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, 2014, σελ. 1-17.

⁹ Η οποία, πάντως, κατά τον Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2008, σελ. 569, «δεν παύει να είναι κοινοβουλευτική», καθώς «Η Βουλή είναι “κυρίαρχη” της όλης διαδικασίας», ακόμη και στην περίπτωση συμμετοχής δικαστικών.

κασία», καθώς και στη «μορφή της διαδικασίας που επιχειρεί να συμβιβάσει τη δημοσιότητα της κοινοβουλευτικής συζήτησης με τη μυστικότητα της ποινικής διαδικασίας και την κοινοβουλευτική διάρθρωση της συζήτησης με τις δικονομικές εγγυήσεις που περιβάλλουν τον κατηγορούμενο»¹⁰. Θα μπορούσε να προστεθεί μια ακόμα αντίφαση: Θεσμός ταγμένος, όπως θα δούμε από την εξέταση του δικαιολογητικού λόγου ύπαρξής του, στην εξασφάλιση όσο το δυνατόν απαλλαγμένων από σκοπιμότητες και αντιθεσμικές κινήσεις κανόνων πολιτικού παιχνιδιού, που συγχρόνως με την ίδια του την ύπαρξη σχετίζεται και αποκαλύπτει την παθολογία της πολιτικής ζωής¹¹, εκθέτει και συγχρόνως εντείνει την «απονομιμοποίησή»¹² της.

Ας κρατήσουμε τα βασικά: Ειδική, μοναδική, περίπλοκη και μικτή, με έντονα πολιτικά χαρακτηριστικά διάταξη και διαδικασία για την απόδοση ευθύνης σε Υπουργούς. Αν ψάχναμε έναν και μόνο χαρακτηρισμό: Υπό την ελληνική ιδίως εκδοχή του, ένας θεσμός οριακός¹³.

7

II. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Η ύπαρξη ειδικής διαδικασίας, και «πολιτικής άδειας», για την απόδοση ευθύνης σε ασκούντες την εξουσία προέρχεται από τη βρετανική παράδοση. Η θέση του Βασιλέως ως υπεράνω πολιτών και λοιπών κυβερνώντων και η απόδοση σε αυτόν ενός οιονεί «αλάθητου» (The King can do no wrong) οδήγησε αφενός σε ένα «μεταφυσικού τύπου ανεύθυνο»¹⁴ και αφετέρου, καθώς το «ανεύθυνο» λειτουργούσε εντός κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, στην ανάγκη να μπορεί μεν να καταλογίζεται ευθύνη και να επιβάλλονται κυρώσεις στους λοιπούς κυβερνώντες (συμβούλους – «Υπουργούς»), μέσω όμως ειδικής διαδικασίας, με προέχοντα –εν είδει κοινοβουλευτικού αντισταθμισματος– ρόλο της Βουλής. Έτσι γεννήθηκε τον 14^ο αιώνα ο θεσμός του impeachment, με τη Βουλή των Κοινοτήτων να έχει την αρμοδιότητα να ασκεί τη δίωξη και τη Βουλή των Λόρδων να επιφορτίζεται με την εκδίκασή της. Επτά αιώνες μετά, τα δυο

8

¹⁰ Ε. Βενιζέλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών στο πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στα αρχαϊκά και στα εξελεγμένα χαρακτηριστικά ενός κοινοβουλευτικού πολιτεύματος*, Υπεράσπιση 1/1993, σελ. 45-460.

¹¹ Ε. Βενιζέλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π.

¹² Π. Μαντζούφας, «Η σχέση πολιτικής», ό.π.

¹³ Ε. Βενιζέλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. · του ίδιου, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, 2002, σελ. 299.

¹⁴ Κ. Μουρτοπάλλας, *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών: ιστορική επισκόπηση*, [Syntagma Watch](#) 11.11.2019.

βρετανικά κοινοβουλευτικά σώματα βρίσκονται στη θέση τους –πιθανώς μάλιστα σε πολλά θέματα να διατηρούν και το ίδιο εθιμικό–, όμως ο θεσμός του *impeachment*, παρότι τυπικά εν ισχύ –τίποτα που προέρχεται από τη Βρετανία δεν καταργείται στη Βρετανία–, έχει περιπέσει σε αχρησία από το 1804, οπότε και εφαρμόστηκε για τελευταία φορά εναντίον του Λόρδου Melville. Στην κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού, και γενέτειρά του, το *impeachment* δεν υπάρχει πλέον, επιβιώνει, ωστόσο, στην πατρίδα του προεδρικού συστήματος, τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, με εφαρμογή μάλιστα στον ίδιο τον Πρόεδρο¹⁵.

- 9 Ο καθορισμός ειδικής διαδικασίας για απόδοση ποινικής ευθύνης σε κυβερνώντες μεταλαμπαδεύτηκε από τον βρετανικό κοινοβουλευτισμό στον ευρωπαϊκό (" ") κοινοβουλευτισμό. Έχει τη μορφή ανάθεσης είτε ειδικού ρόλου στη Βουλή¹⁶, είτε εκδίκασης από ειδικό¹⁷ Δικαστήριο –που μπορεί να είναι μικτού τύπου (εκπρόσωποι του Κοινοβουλίου και δικαστές)¹⁸, ή απολύτως πολιτικής σύνθεσης¹⁹, ή να αποτελείται αποκλειστικά από δικαστές–, είτε και των δύο μαζί (και ειδικός ρόλος Βουλής και ειδικό δικαστήριο), όπως είναι η ελληνική περίπτωση. Είναι αλήθεια ότι «*κεντρικό ευρωπαϊκό ρεύμα*»²⁰ σήμερα παραμένει η ύπαρξη κάποιας ειδικής διαδικασίας και ιδίως η «*εξάρτηση της προόδου της διαδικασίας από σχετική απόφαση του Κοινοβουλίου*»²¹, ισχύει όμως, συγχρόνως, ότι υφίσταται μια τάση «*αποσύνδεσης της υπουργικής ευθύνης από τη λαϊκή αντιπροσωπεία*»²², με χαρακτηριστικά, και όχι

¹⁵ Με εμπλοκή και των δυο νομοθετικών σωμάτων: Η Βουλή των Αντιπροσώπων κατηγορεί, η Γερουσία –που «έσωσε» δυο φορές τον Τραμπ– αποφασίζει. Μόνο ο Andrew Johnson, το 1868, και, έμμεσα, εξαναγκαζόμενος σε παραίτηση, ο Νίξον, το 1968, έχασαν τη θέση τους λόγω *impeachment*.

¹⁶ Κάποιο ρόλο η Βουλή διατηρεί σχεδόν σε όλα τα σύγχρονα συνταγματικά συστήματα.

¹⁷ Άλλη η περίπτωση της ανάθεσης στο Ανώτατο ή το Συνταγματικό Δικαστήριο ορισμένων χωρών, όπως συμβαίνει στην Ισπανία, την Πορτογαλία, το Λουξεμβούργο, την Αυστρία, την Ολλανδία.

¹⁸ Σύστημα Δανίας και Νορβηγίας.

¹⁹ Σύστημα Γαλλίας.

²⁰ Το οποίο δεν συμπεριλαμβάνει, φυσικά, «*συστήματα με ριζικά διαφορετική συνταγματική βάση, όπως αυτά των πρώην σοσιαλιστικών χωρών... (στα οποία) δεν προβλεπόταν συνταγματικά ούτε ειδικό δικαστήριο, ούτε ειδική δικαιοδοσία για την άσκηση της σχετικής ποινικής διάταξης*». Βλ. Γ. Κατρούγκαλο, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών και το ζήτημα της αποσβεστικής προθεσμίας*, ΕΔΔΔ 1/2013, σελ. 23-33.

²¹ Ε. Βενιζέλος, *Η αλήθεια*, ό.π., με αναφορά και στα σχετικά συγκριτικά πορίσματα της Επιτροπής της Βενετίας.

²² Σπ. Βλαχοπούλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. Έτσι και ο Γ. Κατρούγκαλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π., ο οποίος διαπιστώνει την «*τάση, μόνον τα εγκλήματα τα οποία αφορούν την κρατική υπόσταση και συνδέονται αναπόσπαστα με την άσκηση του υπουργικού αξιώματος (να) διέπονται από ειδικό καθεστώς*,

ασήμαντα, παραδείγματα, τη Βρετανία και την Ιρλανδία²³, τη Γερμανία²⁴, την Ισπανία²⁵, την Ιταλία²⁶ και τη Γαλλία²⁷.

Στην Ελλάδα, η εντελώς *sui generis* διαρρύθμιση της ευθύνης των Υπουργών κρατά 10 από τα επαναστατικά Συντάγματα²⁸. Στο «Σύνταγμα της Επιδαύρου»/Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος (1822), στο Τμήμα ΣΤ (άρθρα ν ως νγ) και Τμήμα Ζ (άρθρο νε, για την περίπτωση ευθύνης ολόκληρου του Εκτελεστικού Σώματος), σε περίπτωση κατηγορίας κατά μελών του βουλευτικού σώματος, προβλεπόταν ο «διορισμός» επταμελούς κοινοβουλευτικής επιτροπής, η οποία εξέταζε και « *ανέφερε εγγράφως τη γνώμη της*» στη Βουλή, που αποφάσιζε, με πλειοψηφία δύο τρίτων, για τη δίωξη/«έλεγχον» του κατηγορουμένου και, αν τον θεωρούσε «ελεγκτέον», τον κήρυσσε «έκπτωτον» και τον παράπεμπε να δικαστεί «ως απλούς πολίτης» στο Γενικόν της Ελλάδος Κριτήριον, δηλαδή το Ανώτατο Δικαστήριο. Στο Σύνταγμα του Άστρους/Νόμο της Επιδαύρου (1823) επαναλαμβανόταν η ρύθμιση (κεφάλαιο Ζ, άρθρο ξε), με προσθήκη (άρθρο ξζ) ειδικής διαδικασίας για την περίπτωση «*πολιτικού εγκλήματος ή παρανομίας ενώπιον του Εκτελεστικού*» (οπότε η επιτροπή ήταν εννεαμελής και η απόφαση της Βουλής απαιτούσε πλειοψηφία τεσσάρων πέμπτων), καθώς και εξειδίκευσης (κεφάλαιον Η, άρθρο ο) των «*ιδιωνύμων αδικημάτων*» για τα οποία υπείχαν ευθύνη οι Υπουργοί: «*αν*

ενώ τα υπόλοιπα αδικήματα, ακόμα και αν εάν έχουν συμβεί κατά την άσκηση των καθηκόντων του Υπουργού, επαφίνται στις ρυθμίσεις του κοινού ποινικού κώδικα» (αποτέλεσμα, πάντως, προσθέτω εγώ, στο οποίο θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε και υπό το ισχύον συνταγματικό πλαίσιο με συγκεκριμένη ερμηνεία του όρου «*κατά την άσκηση των καθηκόντων τους*» –βλ. στο τελευταίο τμήμα του παρόντος).

²³ Όπου, μετά τον παραμερισμό του impeachment, οι Υπουργοί δικάζονται κατά τις κοινές διατάξεις.

²⁴ Ο Θεμελιώδης Νόμος (Σύνταγμα) της Βόννης δεν περιέχει καμία διάταξη για την ευθύνη των Υπουργών, οι οποίοι είναι δυνατόν να «παραμεριστούν» μόνο με την άσκηση και ευόδωση πρότασης δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης, μέσω του Καγκελαρίου.

²⁵ Μόνο για εγκλήματα «*κατά της ασφάλειας του κράτους*» απαιτείται άδεια της Βουλής, στις λοιπές περιπτώσεις οι Υπουργοί δικάζονται κατά τις κοινές διατάξεις.

²⁶ Ο ρόλος του Κοινοβουλίου περιορίζεται στη δυνατότητα να σταματήσει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, την ποινική δίωξη που ασκεί η δικαστική εξουσία.

²⁷ Δεν απαιτείται άδεια της Βουλής για την ποινική δίωξη, αλλά η εκδίκαση γίνεται από σώμα με αμιγώς πολιτική σύνθεση.

²⁸ Αναδρομή από τα επαναστατικά Συντάγματα έως το Σύνταγμα του 1975, βλ. σε Ε. Μπέσιλα-Βήκα, *Ο θεσμός της ποινική ευθύνης*, ό.π. Χρήσιμες πληροφορίες και σε Κ. Μουρτοπάλλα, *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών (Μέρος II)*, [Syntagma Watch](#) 13.12.2019 · Α. Λοβέρδο, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. · καθώς και στα εγχειρίδια των Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2014 · και Α. Δημητρόπουλου, *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, 2011.

εναντίον τι πράξωσι της εθνικής ασφαλείας, της ιδιοκτησίας και της ατομικής ελευθερίας», «αν παραβώσι τους καθεστώτας νόμους, υπογράφοντες και ενεργούντες διαταγήν του Εκτελεστικού ασύμφωνον με αυτούς» και «αν υποπέσωσιν εις κατάχρησιν των δημοσίων χρημάτων, τα οποία ενεπιστεύθη εις αυτούς η Διοίκησις». Στο «Σύνταγμα της Τροιζήνας»/Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος (1827), που δεν εφαρμόστηκε, ελέω Καποδίστρια, ποτέ, προβλεπόταν ειδική διαδικασία (άρθρο 132) για τους «Γραμματείς της Επικρατείας», δηλαδή τους Υπουργούς της «νομοτελεστικής εξουσίας»/κυβέρνησης: Εξέταση από τη Βουλή, διορισμός επταμελούς κοινοβουλευτικής «προεξεταστικής» επιτροπής, αποδοχή ή όχι της πρότασης της επιτροπής από τη Βουλή (δεν αναφέρεται ειδική πλειοψηφία) και, σε περίπτωση αποδοχής της κατηγορίας, «μετασχηματισμός» της Βουλής σε δικαστήριο. Θα πέσει έξω αν θεωρήσει κανείς ότι, λόγω πατριωτικού αγώνα και βραχείας διάρκειας ισχύος, δεν ασκήθηκε ποτέ δίωξη με βάση αυτές οι διατάξεις: Τρεις φορές διώχθηκε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²⁹.

- 11 Στο Σύνταγμα του 1844 η Βουλή ασκούσε την κατηγορία και η Γερουσία μετατρεπόταν σε δικαστήριο³⁰, ενώ στο Σύνταγμα του 1864 εμφανίζεται για πρώτη φορά η έννοια του «ειδικού Δικαστηρίου» (αποτελούμενου από τον πρόεδρο του Αρείου Πάγου και άλλους 12 ανώτατους δικαστές με κλήρωση), που αναλάμβανε καθήκοντα μετά την άσκηση κατηγορίας από τη Βουλή –βρισκόμαστε, δηλαδή, ήδη πολύ κοντά στην ισχύουσα ρύθμιση. Το Σύνταγμα του 1911 –και αργότερα το Σύνταγμα του 1952– είχε σχεδόν ταυτόσημη διάταξη με την αντίστοιχη του 1864, ενώ το Σύνταγμα του 1927 (άρθρο 93) απέδιδε αποκλειστική αρμοδιότητα στη Βουλή για την άσκηση δίωξης και μετέτρεπε τη Γερουσία σε δικαστήριο για την εκδίκαση. Το θλιβερό προνόμιο, πάντως, να είναι η κοντινότερη στην αρχική διάταξη του ισχύοντος Συντάγματος –στη μορφή που είχε στο κείμενο του 1975, πριν από τις δυο αναθεωρήσεις– κατέχει η ρύθμιση του κουντικού «Συντάγματος» του 1968 (άρθρο 94)³¹.
- 12 Διατηρώντας, συνεπώς, την εκατονταετή ελληνική παράδοση, το ισχύον Σύνταγμα προβλέπει στο άρθρο 86 μια ειδική διαδικασία για την απόδοση ευθύνης σε Υπουργούς

²⁹ Ν. Σοϊλεντάκης, *Υπουργοί στο Ειδικό Δικαστήριο (1821-200)*, 2005. Αναφέρεται και από Γ. Γεωργόπουλο, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, ό.π.

³⁰ Υπό το σύστημα αυτό διώχθηκε ο –άτυχος και λόγω ονόματος– Υπουργός Οικονομικών Πονηρόπουλος, βλ. Σοϊλεντάκη, Γεωργόπουλο ό.π.

³¹ Από τους πολλούς που έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα της ευθύνης των Υπουργών, το παρατηρεί ο Η. Δαγκλής, στη διδακτορική διατριβή με τίτλο *Η ποινική ευθύνη Υπουργών*, που υπέβαλε στη Νομική Σχολή ΔΠΘ τον Μάρτιο του 2019 (προσβάσιμη στο διαδίκτυο).

για αδικήματα που διαπράχθηκαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Τη δίωξη ασκεί αποκλειστικά η Βουλή. Η ανάκριση, προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση, αν μιν έχει ξεκινήσει από τη δικαστική εξουσία «διαβιβάζεται» στη Βουλή, αλλιώς διενεργείται κατευθείαν από τη Βουλή κατόπιν απόφασης της. Εάν η κατηγορία θεωρηθεί βάσιμη, μετά από άλλη απόφαση της Βουλής, αρμόδιο για την εκδίκαση είναι Ειδικό Δικαστήριο, συγκροτούμενο αποκλειστικά, και, κατόπιν κληρώσεως, μόνο για την περίπτωση, από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς –έξι μέλη του Συμβουλίου της Επικρατείας και επτά του Αρείου Πάγου– και «υποβοηθούμενο» από Δικαστικό Συμβούλιο, επίσης αποκλειστικά αποτελούμενο από δικαστές –δύο μέλη του Συμβουλίου της Επικρατείας και τρία μέλη του Αρείου Πάγου.

Το ότι η διαδικασία είναι ειδική και εξαιρετική –ισχύει μόνο για πρόσωπα με συγκεκριμένα πολιτική ιδιότητα και διαφέρει από την κοινή ποινική διαδικασία– δεν σημαίνει ότι σκοπό έχει να «ευνοήσει» τα πρόσωπα που υπόκεινται σε αυτήν. Κατ' αποτέλεσμα –και πάλι, μάλλον μέσω της χρήσης/κατάχρησης που έχει γίνει στην πράξη, και όχι τόσο λόγω εγγενών αδυναμιών– το όλο συνταγματικό–νομοθετικό πλέγμα δίνει συχνά –και πάντως σχεδόν πάντα στα μάτια της κοινής γνώμης– την εντύπωση «*ευνοϊκών υπέρ των Υπουργών ρυθμίσεων*»³². Η ratio ωστόσο της ρύθμισης, στην Ελλάδα και διεθνώς, είναι πολιτειακή και όχι προσωπική. Πιο ταιριαστή, υπ' αυτό το πρίσμα, θεωρώ την έννοια της «*θεσμικής εγγύησης*»³³: Η ειδική διαδικασία επιδιώκει να «*εξασφαλίσει*», στο μέτρο του δυνατού, την υπέρ του γενικού συμφέροντος –ενόψει και της κρισιμότητάς του– λειτουργία του υπουργικού αξιώματος, με ταυτόχρονη διασφάλιση του κύρους του. Δεν πρόκειται για «*προστασία*»³⁴ ούτε συγκεκριμένου Υπουργού ούτε του υπουργικού αξιώματος, αλλά για θέση ειδικών «*κανόνων του παιχνιδιού*», με παράλληλη προσπάθεια να αποφευχθεί η «*δικαστικοποίηση της πολιτικής ζωής*»³⁵.

³² Έτσι ο Α. Δημητρόπουλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. Ο συγγραφέας θεωρεί ιδίως «*ευνοϊκές*» τις ρυθμίσεις για το «*υπουργοδικείο*» και την αποσβεστική προθεσμία (που δεν ισχύει πλέον με την αναθεώρηση του 2019).

³³ Έτσι και οι Γ. Γεωργόπουλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, ό.π. · Κ. Μουρτοπάλλας, *Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης (Μέρος Ι)*, ό.π.

³⁴ Έτσι ο Ι. Σαρμάς, *Ο νόμος περί ευθύνης Υπουργών αντιβαίνει ή όχι στην ισότητα όλων των πολιτών*, [Syntagma Watch](#) 05.08.2019.

³⁵ Ε. Βενιζέλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. · και Γ. Γούλας/Α. Ζήση/Γ. Καραδαϊδης, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, *Expressis Verbis Law Journal* 2017, προσβάσιμο στο διαδίκτυο.

Φυσικά και πρέπει να «κυβερνηθεί η χώρα»³⁶ και να αποφευχθούν «κίνδυνοι», όπως αβάσιμες ποινικές διώξεις κατά Υπουργών³⁷, αλλά αυτά είναι παρεπόμενα της εγγυητικής λειτουργίας. Την ειδική ευθύνη γεννά, στη θεωρία τουλάχιστον, ο ειδικός δημόσιος ρόλος: «όχι εξουσία χωρίς ευθύνη»³⁸, αλλά και «όχι ευθύνη λόγω εξουσίας». Γι' αυτό ακριβώς, υπάρχουν, δίπλα στην ειδική και εξαιρετική ποινική ευθύνη, η διαρκής και με τα μέσα του Κοινοβουλίου (κοινοβουλευτικός έλεγχος) «πολιτική ευθύνη» των Υπουργών, καθώς και η κατά τις γενικές διατάξεις αστική τους ευθύνη³⁹.

III. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΑΞΗΣ

Στο Σύνταγμα του 1975, η διάταξη του άρθρου 86 είχε ως εξής:

- 14 «1. Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορεί, σύμφωνα με τους νόμους για την ευθύνη των Υπουργών, όσους διατελούν ή διετέλεσαν μέλη της Κυβέρνησης και τους Υφυπουργούς στο αρμόδιο για το σκοπό αυτό Δικαστήριο, που προεδρεύεται από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου και συγκροτείται από δώδεκα δικαστές, οι οποίοι κληρώνονται από τον Πρόεδρο της Βουλής σε δημόσια συνεδρίαση μεταξύ όλων των διορισμένων πριν από την κατηγορία Αρεοπαγιτών και Προέδρων Εφετών, σύμφωνα με όσα ορίζει ο νόμος.
2. Δίωξη, ανάκριση ή προανάκριση κατά των προσώπων που αναφέρονται στην παράγραφο 1 για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση των καθηκόντων τους δεν επιτρέπεται χωρίς προηγούμενη απόφαση της Βουλής.
- 15 Αν κατά τη διεξαγωγή διοικητικής εξέτασης προκύψουν στοιχεία που μπορούν, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου για την ευθύνη των Υπουργών, να θεμελιώσουν ευθύνη μέλους της Κυβέρνησης ή Υφυπουργού, εκείνοι που ενέργησαν την εξέταση διαβιβάζουν, όταν αυτή περατωθεί, τα στοιχεία αυτά στη Βουλή δια του αρμόδιου εισαγγελέα. Μόνο η Βουλή έχει το δικαίωμα να αναστέλλει την ποινική δίωξη.
- 16 3. Αν για οποιονδήποτε λόγο, στον οποίο περιλαμβάνεται και η παραγραφή, δεν περατωθεί η διαδικασία που αφορά πρόταση κατά Υπουργού ή Υφυπουργού, η Βουλή μπορεί, ύστερα από αίτηση εκείνου που έχει κατηγορηθεί, να συστήσει με απόφασή της ειδική επιτροπή από βουλευτές και ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς για τον έλεγχο της κατηγορίας, όπως ορίζει ο Κανονισμός».

³⁶ Ε. Βενιζέλος, *Η αλήθεια*, ό.π.

³⁷ Σπ. Βλαχόπουλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π.

³⁸ Α. Λοβέρδος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π., σελ. 31.

³⁹ Στ. Κουτνατζής, *Τι ευθύνη έχουν οι Υπουργοί και πώς διώκονται*, [Syntagma Watch](#) 10.05.2019.

Η διάταξη ήταν εμφανώς συντομότερη και λακωνικότερη από την νυν ισχύουσα. Τα βασικά πάντως χαρακτηριστικά που συναντώνται από το 1864 είναι στη θέση τους⁴⁰: Η αρμοδιότητα άσκησης της ποινικής δίωξης από τη Βουλή –αλλά με τη χρήση της λέξης «δικαίωμα», αντί για το νομικά ορθότερο «αρμοδιότητα» της σημερινής διάταξης, και χωρίς τον τονισμό της αποκλειστικής αρμοδιότητας, που δίνουν οι λέξεις «μόνο η Βουλή» στην αρχή της ισχύουσας διάταξης⁴¹. η εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων από εξαιρετικό («*αρμόδιο για αυτόν το σκοπό*») Δικαστήριο, που όμως δεν ονομάζεται ρητά «Ειδικό» και που στα 12+1 μέλη του (ο πρόεδρος του Αρείου Πάγου οριζόταν ως *de jure* Πρόεδρος του Δικαστηρίου, κάτι που δεν ισχύει στη σημερινή μορφή του άρθρου) μετείχαν Αρεοπαγίτες και Πρόεδροι Εφετών και όχι Αρεοπαγίτες και Σύμβουλοι Επικρατείας, όπως στην ισχύουσα ρύθμιση. Παρόμοιες με της ισχύουσας ρύθμισης, αλλά νεωτερικές σε σχέση με τις προϊσχύσασες μορφές της ευθύνης Υπουργών, είναι η παρ. 2 περί δίωξης, ανάκρισης ή προανάκρισης –και, αντιστοίχως, περί αναστολής τους– μόνον κατόπιν προηγούμενης απόφασης της Βουλής, καθώς και η παρ. 3 περί δυνατότητας/ευχέρειας σύστασης ειδικής, δυνητικά «μικτής» Επιτροπής (σε αυτή σίγουρα μετέχουν βουλευτές και μπορούν να συμμετέχουν και ανώτατοι δικαστικοί)⁴². Ανευρίσκεται ήδη η ρητή αναφορά στην «*παραγραφή*» ως πιθανού λόγου περάτωσης της δίωξης, αλλά δεν υπήρχε ακόμα η ρύθμιση περί ειδικής αποσβεστικής προθεσμίας⁴³, που προστέθηκε με την αναθεώρηση του 2001 και απαλείφθηκε με την αναθεώρηση του 2019. Απουσιάζουν, επίσης, σε σχέση με τη μετά τις αναθεωρήσεις ρύθμιση, οι ρητές αναφορές στις απαιτούμενες πλειοψηφίες για τη λήψη των αποφάσεων εκ μέρους της Βουλής⁴⁴, η πρόβλεψη, στην παρ. 2, ότι η

⁴⁰ Ε. Βενιζέλος, *Σχεδιάσμα για την αναθεώρηση του άρθρου 86 του Συντάγματος 1975/1986 και τη ρύθμιση της ποινικής ευθύνης των Υπουργών*, Υπεράσπιση 1/1993, σελ. 461–474.

⁴¹ Οι λέξεις «μόνη η Βουλή» υπήρχαν πάντως (άρθρο 9) στον εκτελεστικό νόμο (ΝΔ 802/1971), που «*συνόδευε*» την αρχική ρύθμιση.

⁴² Η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί το μόνο τμήμα της όλης διαδικασίας του άρθρου 86 που δεν έχει εφαρμοστεί και άρα η εν λόγω Επιτροπή δεν έχει ενεργοποιηθεί ποτέ.

⁴³ Ανευρίσκετο, ωστόσο, στο άρθρο του εκτελεστικού νόμου (ΝΔ 802/1971): «*Η δίωξη των ... προβλεπομένων εγκλημάτων ασκείται μέσα στην αποσβεστική προθεσμία της πρώτης συνόδου της επόμενης βουλευτικής περιόδου, εκείνης κατά την οποία διεπράχθησαν*».

⁴⁴ Από τον εκτελεστικό νόμο, που έκανε λόγο μόνο για «*μυστική*» ψηφοφορία (άρθρο 12 παρ. 2 και 18), προέκυπτε ότι αρκούσε απλή κοινοβουλευτική πλειοψηφία –των παρόντων βουλευτών, που δεν μπορούσε να είναι μικρότερη από το ένα τέταρτο του όλου αριθμού των βουλευτών– για τη λήψη απόφασης.

διαβίβαση σχετικών με τη δίωξη Υπουργών στοιχείων έπρεπε να γίνεται «αμελλητί» στη Βουλή⁴⁵, καθώς και οι προβλέψεις της υπάρχουσας ρύθμισης για «υποβοήθηση» του Ειδικού Δικαστηρίου από, επίσης ειδικό, Δικαστικό Συμβούλιο (δεύτερο και τρίτο εδάφιο παρ. 4) και της αναγκαστικής «συμπαρομοπής» τυχόν συμμετόχων (εννοείται: μη Υπουργών).

- 18 Από τον εκτελεστικό της αρχικής διάταξης νόμο, το Νομοθετικό Διάταγμα 802 της 30.12.1970/01.01.1971, προέκυψαν επίσης αρκετά προβλήματα, πέρα από το μείζον, δηλαδή ότι επρόκειτο για νόμο που ψήφισε η δικτατορία και έμεινε ενεργός, υποτίθεται «προσωρινά»⁴⁶, επί του πρώτου μεταδικτατορικού, και ασφαλώς δημοκρατικού, Συντάγματος. Πρώτον, με το ΝΔ 802 προβλέπονταν ειδικές ποινικές υποστάσεις εγκλημάτων των Υπουργών⁴⁷, δηλαδή «ιδιώνυμα εγκλήματα», τα οποία ρητά απαγορεύτηκαν με την πρώτη αναθεώρηση του άρθρου 86. Δεύτερον, από το νόμο αυτό, σε συνδυασμό με τη συνταγματική διάταξη, πήγαζαν μια σειρά από ουσιαστικές και δικονομικές δυσλειτουργίες και αμφισβησίες: Νομική φύση και ρόλος κατηγορών-βουλευτών, σχέση ανάμεσα στον νόμο και στον Κανονισμό της Βουλής⁴⁸, συμμετοχή και

⁴⁵ «Αμελλητί» προβλεπόταν, στο άρθρο 23 παρ. 1 του εκτελεστικού νόμου, η αποστολή, από τον Πρόεδρο της Βουλής στον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου, του καταλόγου των κληρωθέντων δικαστών, μετά την απόφαση της Βουλής περί παραπομπής Υπουργού σε δίκη.

⁴⁶ Κατ' άρθρο 115 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975, που όριζε ότι «ώσπου να εκδοθεί ο νόμος που προβλέπεται από το άρθρο 86 παρ. 1, εφαρμόζονται οι κείμενες διατάξεις για την εκδίκαση των κατά τα άρθρα 49 παρ. 1 και 85 πράξεων και παραλείψεων». Ορθά ο Ι. Μανωλεδάκης, *Προβλήματα από τις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις του νόμου περί ευθύνης Υπουργών*, Υπεράσπιση 1/1993, σελ. 437-449, είχε θεωρήσει ότι το ΝΔ 802/1971 ίσχυε «μόνο στο μέτρο που οι διατάξεις του δεν είναι αντίθετες προς το Σύνταγμα» και ότι «μπορούσε να καταργηθεί με απλό νόμο, χωρίς να είναι υποχρεωτική η παράλληλη αναπλήρωσή του με άλλο νόμο, εκτός από τις δικονομικές διατάξεις του». Πάντως εν τοις πράγμασι, το δικτατορικό νομοθετικό διάταγμα έμεινε στη θέση του ως το 1997, πιθανώς επειδή δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ ως το 1989.

⁴⁷ «Ευθύνη εκ παραβίασεως του Συντάγματος και των νόμων» (άρθρο 1), την οποία ο Ι. Μανωλεδάκης, *Προβλήματα από τις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις του νόμου*, ό.π., αποκαλεί «ένα γενικότατο λευκό ποινικό νόμο» · «βλάβη συμφερόντων του Κράτους» (άρθρο 2), την οποία ο Ι. Μανωλεδάκης, ό.π., χαρακτηρίζει «αόριστη και νομικά άτοπη» · «ευθύνη εκ προσυπογραφής πράξεων» (άρθρο 3) · «ευθύνη εξ ανακοινώσεων» (άρθρο 4). «Αυτονόητες» θεωρεί ο Ι. Μανωλεδάκης, ό.π., τις διατάξεις των άρθρων 5 περί «παραβίασεως ποινικών διατάξεων» [οι Υπουργοί υπάγονται, όπως όλοι στους ποινικούς νόμους] · 6 περί «πράξεων ασχέτων με τα δημόσια καθήκοντα» [επίσης υπαγόμενες στις γενικές διατάξεις ποινικών νόμων] · και 8 περί «παράλληλης εφαρμογής του Ποινικού Κώδικα». Στην ίδια κατεύθυνση και οι Γ. Σανιδάς, *Ποινική ευθύνη υπουργών και υφυπουργών. Σκέψεις και προβλήματα εκ των κειμένων διατάξεων*, Ποινικά Χρονικά 1985.

⁴⁸ Άρθρα 102-104, τα οποία η Ε. Μπέσυλα-Βήκα, *Ο θεσμός της ποινική ευθύνης*, ό.π., χαρακτηρίζει

αναπλήρωση του Προέδρου του Αρείου Πάγου, εκτύλιξη και λήξη της ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου προδικασίας, δικονομική μεταχείριση των συμμετόχων, σχέση με την απονομή χάριτος από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας⁴⁹. Μεγάλη σειρά ζητημάτων/προβλημάτων, που καθιστούσαν αδήριτη όχι μόνο την κατάργηση-αντικατάσταση του δικτατορικού νομοθετικού διατάγματος, αλλά και την αναθεώρηση του άρθρου 86 του Συντάγματος⁵⁰.

Αυτό τελικά έγινε με την αναθεώρηση του 2001, αφού πρώτα είχε ψηφιστεί ο νόμος 2509/1997 για την ποινική ευθύνη των Υπουργών, που ουδέποτε εφαρμόστηκε. Το 2001 άλλαξε εκ βάθρων το άρθρο 86 σε σχέση με την αρχική μορφή του, το δε κείμενο της νέας διάταξης, που είναι ίδιο με τη νυν ισχύουσα, πλην της αφαίρεσης του δεύτερου εδαφίου της παρ. 3 («*Η Βουλή μπορεί να ασκήσει την κατά την παράγραφο 1 αρμοδιότητα της μέχρι το πέρας της δεύτερης⁵¹ τακτικής συνόδου της βουλευτικής περιόδου που αρχίζει μετά την τέλεση του αδικήματος*»), πηγάζει, ίσως περισσότερο από κάθε άλλο, από την πένα του Εισηγητή της πλειοψηφίας, Καθηγητή και Υπουργού Ε. Βενιζέλου⁵².

Οι βασικές προσθήκες/αλλαγές, και το εν γένει κεκτημένο⁵³, με ευρύτατη μάλιστα και 20

«αντισυνταγματικά», γιατί είναι ψηφισμένα με τυπικό νόμο που ψήφισε η Ολομέλεια της Βουλής.

⁴⁹ Βλ. Ε. Βενιζέλος, *Σχεδιάσμα*, ό.π. Στο εν λόγω σχεδιάσμα-πρόταση διάταξης, ο συγγραφέας πρότεινε νέο εδάφιο ως εξής: «*Η Βουλή με απόφασή της που δημοσιεύεται με πράξη του προέδρου της έχει την αρμοδιότητα να χαρίζει, μετατρέπει ή μετριάζει τις ποινές που έχουν επιβληθεί στα πρόσωπα που κατηγορούνται και καταδικάζονται κατά τις διατάξεις του άρθρου αυτού καθώς και να αίρει τις κάθε είδους νόμιμες συνέπειες ποινών που έχουν επιβληθεί και εκτεθεί*». Η αναθεώρηση της οποίας ηγήθηκε, εκείνη του 2001, δεν εισήγαγε καμία αναφορά στη χάρη, η σχέση της οποίας με το άρθρο 47 του Συντάγματος έμεινε να συνάγεται ερμηνευτικά. Ο ν. 3126/2003 πρόσθεσε την ακόλουθη μη ουσιαστική διάταξη (άρθρο 21): «*Αν απονεμηθεί χάρη σε Υπουργό που καταδικάστηκε, η συγκατάθεση της Βουλής μπορεί να δοθεί και για τη διαγραφή της ποινής από το ποινικό μητρώο, εφόσον η χάρη εκτείνεται και στην άρση των συνεπειών της καταδίκης*».

⁵⁰ Έτσι, ρητά, οι Α. Λοβέρδος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. · Ι Μανωλεδάκης, *Προβλήματα από τις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις του νόμου*, ό.π. · Ε. Βενιζέλος, *Σχεδιάσμα*, ό.π.

⁵¹ Και όχι της «πρώτης» συνόδου, που όριζε το ΝΔ 208/1971, βλ. υποσημ. 31.

⁵² Ο οποίος, εξάλλου, είχε κάνει, ήδη από το 1991, το σχετικό «σχεδιάσμα για την αναθεώρηση». Βλ. υποσημ. 28, 37, 38.

⁵³ Βλ. ιδίως, Ε. Βενιζέλο, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., Κεφάλαιο XV, σελ. 285-306 · και, του ίδιου, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 559-571. Στην ίδια κατεύθυνση και ο Εισηγητής της μειοψηφίας, αλλά ενεργός συμπαραστάτης αναθεώρησης του 2001, Ι. Βαρβιτσιώτης, *Η αναγκαία αναθεώρηση*, 2006, ιδίως, για το εδώ εξεταζόμενο ζήτημα, σελ. 65-66.

υπερκομματική πλειοψηφία 268 ψήφων⁵⁴, της αναθεώρησης του άρθρου 86, μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

- 21 - Αποσαφήνιση και πληρότητα: Ρητή αναφορά σε αποκλειστική αρμοδιότητα της Βουλής για την άσκηση δίωξης (παρ. 1), στις πλειοψηφίες για τις αποφάσεις της Βουλής (παρ. 3), στον τρόπο συγκρότησης του Ειδικού Δικαστηρίου και αναπλήρωσης των μελών του (παρ. 4). Ξεκαθάρισμα και συστηματοποίηση⁵⁵ των φάσεων της όλης διαδικασίας: Πρόταση, από 30 τουλάχιστον βουλευτές, για άσκησης δίωξης από τη Βουλή· απόφαση της Βουλής, με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών (151), για την αποδοχή της πρότασης δίωξης· συγκρότηση ειδικής κοινοβουλευτικής προανακριτικής επιτροπής, υποβολή πορίσματος στη Βουλή, απόφαση της Βουλής, με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, για την άσκηση της δίωξης· ανάθεση εκδίκασης της υπόθεσης στο Ειδικό Δικαστήριο, συγκρότησή του και εκδίκαση από αυτό.
- 22 - Επιλογές ουσίας, με έντονο «πολιτικό χαρακτήρα», στην κατεύθυνση της μεγαλύτερης δυνατής δημοκρατικότητας: Κατάργηση ιδιωνύμων εγκλημάτων Υπουργών (παρ. 1)· κατάργηση του θεσμού των «κατηγορών δικαστών», που προβλεπόταν στον εκτελεστικό νόμο⁵⁶, με κατάληψη της θέσης από μέλος της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου (παρ. 4)· αποφάσεις της Βουλής με την ευρεία, αλλά όχι αναγκαστικά διακομματική, «*απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών*» (παρ. 3)⁵⁷.

⁵⁴ Η μόνη διαφοροποίηση της τότε αξιωματικής αντιπολίτευσης, της Νέας Δημοκρατίας, αφορούσε στη σύνθεση του Ειδικού Δικαστηρίου και ειδικώς στη συμμετοχή μελών του Συμβουλίου της Επικρατείας, ενώ, αντίθετα, υπήρξε «*ευρύτερη συμφωνία, πλην μεμονωμένων τοποθετήσεων*» για την απόλεια της συμμετοχής των Προέδρων Εφετών, η δε «*πρόταση για συμμετοχή και μελών του Ελεγκτικού Συνεδρίου διατυπώθηκε μάλλον εν παρόδω*». Βλ. Ε. Βενιζέλο, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 289 και 300.

⁵⁵ Ε. Βενιζέλος, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 567· και ο ίδιος, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 297-300.

⁵⁶ Η εμπειρία από τη δίωξη του Α. Παπανδρέου το 1989 είναι βέβαιο ότι έπαιξε καθοριστικό ρόλο σε αυτή την απόλεια.

⁵⁷ Ο Ε. Βενιζέλος, *Σχεδιάγραμμα*, ό.π., ορθώς κατά τη γνώμη μου, πρότεινε –θεωρώντας τη μάλιστα την «*πιο καινοτομική από τις προτεινόμενες ρυθμίσεις*»– η Βουλή να μπορεί να διώκει Υπουργούς «*με αυξημένη πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών*». Ex post, στο *Αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 298-299, ο εισηγητής της αναθεώρησης του 2001 περιγράφει ως εξής την τύχη αυτής της πρότασης στη δοκιμασία της πολιτικής πραγματικότητας: «*για την αυξημένη πλειοψηφία των 3/5 του όλου αριθμού των βουλευτών, διατυπώθηκαν αντιρρήσεις και της αντιπολίτευσης και βουλευτών της πλειοψηφίας, οι οποίες βασίζονταν σε δυο επιχειρήματα. Το πρώτο πως μια τέτοια πλειοψηφία καθιστά δυσχερή τη λήψη απόφασης και άρα διευκολύνει την αποφυγή του ποινικού ελέγχου ... Το δεύτερο πως, εφόσον η απόφαση μπορεί να ληφθεί τελικά και με απόλυτη*

συμμετοχή Συμβούλων Επικρατείας στη σύνθεση του Ειδικού Δικαστηρίου, λόγω της «φύσης των πράξεων που περιλαμβάνονται στην κατηγορία κατά Υπουργού» και για τις οποίες «η γνώση του δημοσίου δικαίου ιδιαίτερα χρήσιμη για την εξέταση και της αντικειμενικής υπόστασης και των εξωτερικών ορίων του αξιοποιού»⁵⁸.

- Δικονομικές διασαφήσεις: Ρητή αναφορά στην προκαταρκτική εξέταση (παρ. 3), σε «αμελλητί» διαβίβαση των στοιχείων στη Βουλή (παρ. 2), στη δικονομική μεταχείριση των συμμετόχων ως «συμπαρπεμπομένων»⁵⁹ (παρ. 4)· πρόβλεψη για τη λειτουργία Δικαστικού Συμβουλίου στο πλαίσιο του Ειδικού Δικαστηρίου και για τη λήξη της «αποστολής» του με έκδοση βουλεύματος (παρ. 4, δεύτερο εδάφιο, στην αρχή και στο τέλος), το οποίο είναι δυνατόν, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε υπό καθεστώς 1975, να είναι απαλλακτικό και να τερματίζει αμετάκλητα τη διαδικασία⁶⁰.

Το αναθεωρημένο το 2001 κείμενο του άρθρου 86 συμπληρώθηκε, και πρέπει να δια- 24
βάζεται μαζί, με τον εκτελεστικό νόμο 3126/2003 περί ποινικής ευθύνης των Υπουργών, όπως ισχύει μετά τις προσθήκες/αλλαγές που επέφερε ο νόμος 3961/2011. Ο νόμος αυτός είναι «οργανικός», δηλαδή δεν μπορεί να καταργηθεί χωρίς να αντικατασταθεί από άλλον, ίδιου επιπέδου⁶¹.

Αξιομνημόνευτα στοιχεία του ισχύοντος νομοθετικού καθεστώτος είναι: Η αναφορά 25
σε «πλημμελήματα ή κακουργήματα που τελούνται από Υπουργό» (άρθρο 1 παρ. 1), κάτι που σημαίνει ότι η ευθύνη των Υπουργών δεν εκτείνεται σε κάθε είδους ποι-

πλειοψηφία (η Επιτροπή Αναθεώρησης πρότεινε δυο ψηφοφορίες: στην πρώτη απαιτούνταν τα 3/5 του όλου αριθμού των βουλευτών, στη δεύτερη αρκούσε η απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού) ... μπορεί να δημιουργηθούν δύο πολιτικές κατηγορίες διώξεων: μιας ευρείας και μιας στενής πολιτικής βάσης... Μέσα από αυτό το διάλογο ... η κοινοβουλευτική πλειοψηφία δια του εισηγητή της απέσυρε την πρόταση να διεξάγεται μια αρχική ψηφοφορία κατά την οποία να απαιτείται αυξημένη πλειοψηφία των 3/5... Επιτεύχθηκε έτσι η ευρύτερη δυνατή συναίνεση γύρω από έναν οριακό θεσμό...».

⁵⁸ Ε. Βενιζέλος, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 568. Ο ίδιος, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 301, προσθέτει το «ιστορικό επιχείρημα της ίσης συμμετοχής μελών του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Αρείου Πάγου», η οποία είχε προταθεί ήδη από το 1946.

⁵⁹ Η επιλογή αυτή, κατά τον Ε. Βενιζέλο, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 294, «δεν αφαιρεί από τη δικαιοδοσία των τακτικών ποινικών δικαστηρίων τους τυχόν συμμετόχους. Όταν όμως κινείται η διαδικασία του άρθρου 86 και παραπέμπεται Υπουργός ή Πρωθυπουργός ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου, οι τυχόν συμμετοχοί, είτε διώκονται μέχρι τη στιγμή εκείνη είτε όχι (ενώπιον των κοινών δικαστηρίων), συμπαρπεμπονται στο Ειδικό Δικαστήριο».

⁶⁰ Π. Μαντζούφας, «Η σχέση πολιτικής», ό.π.

⁶¹ Ibidem.

νικό αδίκημα, όπως υπό το καθεστώς του 1975· οι πολύ αναλυτικές, με παραπομπές σε διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, αναφορές στην παραγραφή (άρθρο 3 παρ. 1), η οποία, με την τροποποίηση που υπέστη βάσει του άρθρου 1 του νόμου 3961/2011, δεν ορίζεται ως αυτομάτως συμπληρούμενη με την πάροδο 5ετίας από την ημέρα που τελέστηκαν οι αξιόποινες πράξεις, αλλά κρίνεται ανά περίπτωση (και μπορεί να φτάσει την 20ετία)· η δυνατότητα της Βουλής να αναθέτει σε τριμελές γνωμοδοτικό Συμβούλιο, αποκλειστικά συγκροτούμενο, κατόπιν κλήρωσης, από δικαστές (έναν Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου και δυο Εισαγγελείς εφετών), «το νομικό έλεγχο των στοιχείων της κατηγορίας και τη αξιολόγηση της ουσιαστικής βασιμότητας αυτών» (άρθρο 5 παρ. 2)· τη ρητή απόδοση, στην κοινοβουλευτική Επιτροπή που συστήνεται για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης, «όλων των αρμοδιοτήτων του Εισαγγελέα πρωτοδικών» (άρθρο 5 παρ. 4)· τις πολύ αναλυτικές διατάξεις για την κλήρωση (άρθρο 8), τον τρόπο εξαίρεσης (άρθρο 9) των μελών του Δικαστικού Συμβουλίου και του Εισαγγελέα, τα καθήκοντα και τις δυνατότητες του ανακριτή-δικαστή (άρθρο 10)· τις ρυθμίσεις για τον τρόπο λειτουργίας του Ειδικού Δικαστηρίου (άρθρα 13-20).

- 26 Ο νόμος και το Σύνταγμα συμπληρώνονται από τα άρθρα 154-158 του Κανονισμού της Βουλής, που περιλαμβάνουν, όπως αρμόζει, κάποιες διαδικαστικού χαρακτήρα διατάξεις, όχι πάντα ήσσονος σημασίας: Υποχρέωση πλήρους περιγραφής της πράξης για την οποία ζητείται να διωχθεί Υπουργός (άρθρο 154 παρ. 3)· εγγραφή πρότασης δίωξης σε ειδική ημερήσια διάταξη (άρθρο 155 παρ. 1)· γενική παραπομπή, ως προς τους όρους συζήτησης, στο άρθρο 137 παρ. 2 –γενίκευση της συζήτησης– του Κανονισμού (άρθρο 155 παρ. 7)· καθορισμός ως Προέδρου της «ειδικής επιτροπής ελέγχου της κατηγορίας» του άρθρου 86 παρ. 5 ενός Αντιπροέδρου της Βουλής (άρθρο 155 παρ. 11)· πρόβλεψη ότι τα μέλη της ειδικής κοινοβουλευτικής επιτροπής προκαταρκτικής εξέτασης του άρθρου 86 παρ. 3 θα είναι 12 (άρθρο 156 παρ. 1)· δυνατότητα προόδου των εργασιών της Βουλής και χωρίς πόρισμα της εν λόγω επιτροπής (άρθρο 156 παρ. 8) και πρόβλεψη για συνέχιση της διαδικασίας σε περίπτωση διάλυσης της Βουλής ή λήξης της βουλευτικής περιόδου (άρθρο 156 παρ. 10 και 157 παρ. 4 και 158 παρ. 3).
- 27 Το συνολικό πλέγμα –αναθεωρημένο άρθρο 86 Συντάγματος, οργανικός νόμος 3126/2003, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, άρθρα 154-158 Κανονισμού της Βουλής– αναλυτικό, πλήρες και μάλλον «υπεράνω υποψίας» –πλην του ζητήματος της «αποσβεστικής προθεσμίας»– λειτούργησε επί είκοσι περίπου χρόνια, έως ότου, με την αναθεώρηση του 2019, ρυθμιστεί ακριβώς και μόνο το συγκεκριμένο ζήτημα.

Στον πρόλογό του στην επίσημη έκδοση του ισχύοντος, μετά την αναθεώρηση του 2019, Συντάγματος, ο Πρόεδρος της Βουλής Κ. Τασούλας αναφέρει τα εξής για την αλλαγή που υπέστη το άρθρο 86:

«Στο άρθρο 86 παρ. 3 καταργήθηκε ο επιβόητος περιορισμός στην κατά χρόνο αρμοδιότητα της Βουλής να ασκεί δίωξη για αδικήματα υπουργών. Η Βουλή μπορεί πλέον να ασκεί δίωξη εντός του χρονικού ορίου της κοινής παραγραφής για κάθε αδίκημα. Μία θεσμική "προστασία" που ίσχυε από το 1864, παύει να ισχύει. Για τη συγκεκριμένη διάταξη επιτεύχθηκε πολύ μεγάλη πλειοψηφία και στη Βουλή που την πρότεινε (255 ψήφοι) και στη Βουλή που την αναθεώρησε (274 ψήφοι)».

Η ωραία, όσο και σπάνια, λέξη «επιβόητος», που χρησιμοποιεί, ασφαλώς όχι τυχαία, ο γνωστός για τη γλωσσική ευαισθησία του Πρόεδρος της Βουλής, σημαίνει, κατά το Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών, συγχρόνως «αυτός που έχει κακή φήμη», ο «διαβόητος», και αυτός που έχει «καλή φήμη», ο «περιβόητος». Και πράγματι, πασιγνώστη και διαβόητη ήταν η διάταξη που έθετε ως χρονικό «όριο» για την άσκηση δίωξης κατά Υπουργών: Πρώτα το Ν.Δ. 208/1971, καθορίζοντας το όριο στο τέλος της «πρώτης συνόδου» της επόμενης από τη διάπραξη του διωκόμενου υπουργικού αδικήματος βουλευτικής περιόδου, και στη συνέχεια, με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, το ίδιο το Σύνταγμα (παρ. 3, 2^ο εδάφιο άρθρου 86)⁶², διευρύνοντας την προθεσμία ως το «πέρας της δεύτερης τακτικής συνόδου». Από πολλούς, και δικαίως, η θέση μιας τέτοιας προθεσμίας, μάλλον παγκοσμίως πρωτότυπης⁶³, σύντομης, και πάντως κυμαινόμενης –όχι ορισμένης αλλά εξαρτώμενης από τη διάρκεια βουλευτικών συνόδων, που με τη σειρά τους εξαρτώνται από εξωτερικούς, και πολιτικούς, παράγοντες– εξελήφθη ως αδικαιολόγητο προνόμιο⁶⁴, ως προϋπόθεση καθιστώσα «αδύνατη την παραπομπή αν ο εγκαλούμενος Υπουργός ανήκει στο κόμμα που διαθέτει την πλειοψηφία της Βουλής»⁶⁵ και, εντέλει και καταλυτικά, ως «απαράδεκτο καθεστώς ειδικής δωσιδικίας των Υπουργών, που απολήγει σε "κουκούλωμα"»⁶⁶.

⁶² Ο Αλ. Δερβιτιιώτης, *Η αποσβεστική προθεσμία παρήλθε*, ΕΔΔΔ 1/2013, σελ. 34-40, θεωρεί ότι η συμπερίληψη της αποσβεστικής προθεσμίας στο κείμενο του Συντάγματος «ουδέν πρόβλημα επιλύει, αντιθέτως δημιουργεί νέα».

⁶³ Έτσι οι Γ. Γούλας κ.ά., *Η ποινική ευθύνη*, ό.π.

⁶⁴ Α. Δημητρόπουλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π.

⁶⁵ Π. Μαντζούφας, «Η σχέση πολιτικής», ό.π., με αναφορά και σε αντίστοιχη άποψη του Ι. Βαρβιτσιώτη.

⁶⁶ Ν. Ανδρουλάκης, *Γύρω από την ποινική ευθύνη των Υπουργών*, 1989, σελ. 63.

- 31 Επιπλέον, στην πρώτη της βασική μεταπολιτευτική εφαρμογή, το «βρώμικο» 1989, υπό καθεστώς μη αναθεωρημένου Συντάγματος, η διάταξη, και η ορθή χρήση της αποσβεστικής προθεσμίας, δημιούργησαν ζωηρότατες διχογνωμίες και προβληματισμούς: Το ζήτημα έλυσε με πειστικό στη θεωρία αλλά όχι αποτρεπτικό της δίωξης τρόπο ο πρύτανης των ποινικολόγων Ν. Ανδρουλάκης, αποφαινόμενος ότι τα «εγκλήματα για τα οποία παραπέμφθηκαν Υπουργοί από τη διαλυθείσα Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές της 16/6/1989 έχουν παραγραφεί»⁶⁷. Αλλά και το 2013 –συγκυρία «λίστας Λαγκάρντ»– ανάκουσε, για άλλη δίωξη, ζήτημα «ωφέλιμου χρόνου»⁶⁸, για το οποίο, και πάλι, εκφράστηκε η ίδιας λογικής άποψη: «από πουθενά δεν προκύπτει ότι ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 και ο αναθεωρητικός του 2001 θέλησαν να παρέχεται πάντα και με κάθε θυσία η πραγματική δυνατότητα ωφέλιμου χρόνου για να ασκηθεί από τη Βουλή δίωξη. Το αντίθετο ισχύει»⁶⁹. Αρκετούς, πάντως, αυτό το επιχείρημα δεν έπεισε λόγω της ιδιαιτερότητας των συνθηκών («Βουλή δυο ημερών»)⁷⁰.
- 32 Σε κάθε περίπτωση, πέρα από το πρακτικό ζήτημα, παρέμενε το πολιτικό, το οποίο έλυσε, δια της απάλειψης της ειδικής αποσβεστικής προθεσμίας, ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2019: Η ποινική δίωξη κατά Υπουργών θα μπορεί εφεξής να ασκηθεί

⁶⁷ Ibidem, σελ 61. Ως βασικά νομικά επιχειρήματα χρησιμοποιούνται ότι η έννοια της «επόμενης βουλευτικής περιόδου» είναι «πολιτική», όχι αριθμητική (άρα είναι δυνατόν να διαρκεί ελάχιστα, χωρίς να δίνεται επιχείρημα περί του αντιθέτου) και ότι η αναστολή αρχίζει με την έναρξη της κύριας διαδικασίας, η οποία με τη σειρά της αρχίζει από την κλήση του κατηγορουμένου στο ακροατήριο. Έτσι και, αργότερα, ο Ε. Βενιζέλος, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 295–296, καθώς και ο Ι. Σοϊλεντάκης, σε: *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, ό.π.: «η κατά χρόνο αρμοδιότητα της Βουλής προσδιορίζεται πολιτικά, διότι αφορά στο διάστημα κατά το οποίο η Βουλή δύναται να συνεδριάσει. Εν περιπτώσει διαλύσεως της Βουλής προ της ολοκληρώσεως της δευτέρας τακτικής βουλευτικής συνόδου, λήγει η κατά χρόνο αρμοδιότητα της διότι μετά για εκλογές αρχίζει νέα βουλευτική περίοδος».

⁶⁸ Από τους Καθηγητές Γ. Κασιμάτη και Π. Παραρά, οι οποίοι αναφέρονται από τον Κ. Χρυσόγονο, *Mala lex, sed lex*, ΕΔΔΔ 1/2013, σελ. 18–22.

⁶⁹ Κ. Χρυσόγονος, *Mala lex, sed lex*, ό.π. Έτσι και ο Ν. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και η λίστα Λαγκάρντ*, Καθημερινή 13.01.2013 · ο Αλ. Δερβιτσιώτης, *Η αποσβεστική προθεσμία*, ό.π. · ο Α. Χαραλαμπίδης, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, Ποινικά Χρονικά 2009 · καθώς και ο Γ. Σωτηρέλλης.

⁷⁰ Έτσι, εκτός των προαναφερθέντων (υποσημ. 68) Κασιμάτη, Παραρά, οι Καθηγητές Α. Δημητρόπουλος, Π. Παυλόπουλος, Ξ. Κοντιάδης και Χ. Ανθόπουλος. Όλοι αναφέρονται από τον επίσης διαφωνούντα Γ. Κατρούγκαλο, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π., που συνοψίζει ως εξής το βασικό επιχείρημα: «η διάλυση της Βουλής που προήλθε από τις εκλογές του Μαΐου (του 2013) δεν συνεπαγόταν την εξάλειψη του αξιοποιήσιμου όσων αδικημάτων είχαν τελεστεί κατά την προηγούμενη περίοδο (2009–2012)... διότι, απλούστατα, η εν λόγω Βουλή δεν είχε δυο βουλευτικές συνόδους αλλά μία, και αυτή κολοβή, δύο μόνο ημερών». Σε αυτή την κατεύθυνση και ο Γ. Καραβοκύρης, *Το ερμηνευτικό ζήτημα του άρθρου 86 παρ. 3 του Συντάγματος: ποινική ευθύνη υπουργών και αποσβεστική προθεσμία*, constitutionalism.gr.

οποτεδήποτε εντός του προβλεπόμενου, για όλους, χρόνου παραγραφής του αδικήματος, δηλαδή κατά κανόνα μέσα σε μια 20ετία από την τέλεση του αδικήματος. Χωρίς, ωστόσο, με αυτήν την μάλλον κοινής λογικής «διόρθωση» να πάψει η αμφισβήτηση του άρθρου 86.

IV. ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Ήδη με την πρώτη εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 86 κατά τη μεταπολίτευση, το 1989-1990, στο απόγειο της δίνης των πολιτικών παθών λόγω (και) της «υπόθεσης Κοσκωτά», δυο ήταν τα μεγάλα νομικά ζητήματα που γεννήθηκαν: Για ποια αδικήματα μπορεί να διωχθεί Υπουργός ή Πρωθυπουργός –με άλλα λόγια: Ποια η έννοια της συνταγματικής έκφρασης «*κατά την άσκηση των καθηκόντων*» και, ποιο είναι το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο μπορεί να διωχθεί –με άλλα λόγια: Ποια η έννοια της αποσβεστικής προθεσμίας. Το δεύτερο ζήτημα είδαμε ότι δίχασε σε τέτοιο βαθμό που να οδηγήσει σε απάλειψη της σχετικής πρόβλεψης με την αναθεώρηση του 2019. Το πρώτο συνεχίζει να είναι στην καρδιά της διάταξης και της εφαρμογής της.

Στην αρχική μορφή του άρθρου 86, οι λέξεις «*κατά την άσκηση των καθηκόντων τους*» (εννοείται: των Υπουργών) ανευρίσκονται στη δεύτερη παράγραφο, εκείνη που αναφέρεται στη «*δίωξη, ανάκριση, προανάκριση*», κι όχι στην πρώτη, τη σχετική με την άσκηση της δίωξης, όπου «*μετακινήθηκε*», συνδεδεμένο με τα «*ποινικά αδικήματα που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους*», με την αναθεώρηση του 2001. Παρότι δεν φαίνεται να έχει κανονιστική σημασία –θα ήταν δύσκολο, και πάντως εξαιρετικά τυπικιστικό, να θεωρήσει κανείς ότι, υπό την αρχική μορφή του άρθρου, δίωξη μπορούσε να ασκηθεί και για τα μη σχετικά με τα υπουργικά καθήκοντα⁷¹–, η ορθή θέση είναι στην πρώτη παράγραφο: Και για να είναι σαφές ότι περικλείει όλη τη διαδικασία –αποτελώντας μάλιστα τη βάση της– και για να δίνει εξαρχής το στίγμα της διάταξης.

Άλλο, ωστόσο, το στίγμα –η καθαρή βούληση και εκδήλωση της βούλησης του συνταγματικού νομοθέτη– κι άλλο η αντίληψη του όρου και η εφαρμογή αυτής της αντίληψης στην πράξη. Στην Ε. Συμμεωνίδου-Καστανίδου χρωστούμε την πιο αναλυτική και ευφάνταστη, έκτοτε λειτουργούσα ως πυξίδα για όλους, προσπάθεια αποκω-

⁷¹ Πόσο μάλλον που η έκφραση «*κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του*» περιλαμβανόταν σε καθένα από τα άρθρα (1, 2, 4 και 5) του εκτελεστικού νόμου (Ν.Δ. 802/1971) που καθόριζαν τα «*ιδιώνυμα*» εγκλήματα των Υπουργών, πλην, λογικώς, της «*προσυπογραφής πράξεων*» (άρθρο 3), που σχετιζόταν εγγενώς με αυτά τα καθήκοντα.

δικοποίησης των πιθανών νοημάτων της «έκφρασης»⁷². Εκκινώντας από δυο γενικές διαπιστώσεις, πρώτον ότι, και υπό το ισχύον καθεστώς του άρθρου 86 και του ν. 3126/2003, «τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα από όσο αρχικά φαίνονται», και δεύτερον ότι «τέτοιες εξαιρετικές διατάξεις θα πρέπει να ερμηνεύονται με στενό και περιοριστικό τρόπο», η συγγραφέας καταγράφει τρεις πιθανές ερμηνείες για το νόημα της διάταξης: α) ότι η αξιόποινη πράξη (αρκεί να) τελείται κατά τη διάρκεια της υπουργικής θητείας, β) ότι (αρκεί να) σχετίζεται με την άσκηση των υπουργικών καθηκόντων, γ) ότι (απαιτείται να) είναι η ίδια η πράξη με την οποία εκτελούνται τα υπουργικά καθήκοντα. Η παρατήρηση ότι η έννοια «εγκλήματα άσχετα προς τα υπουργικά καθήκοντα», που χρησιμοποιούσε το (δικτατορικό) ΝΔ 802/1971, έχει αντικατασταθεί στο ν. 3126/2003 με τη φράση «εγκλήματα που δεν τελέστηκαν κατά την άσκηση των καθηκόντων», αφήνοντας έτσι να διαφανεί ότι «υπάρχουν εγκλήματα τα οποία δεν τελούνται κατά την άσκηση των καθηκόντων ενός υπουργού, αλλά και δεν είναι άσχετα με τα καθήκοντα αυτά, τα οποία διώκονται με βάση τις κοινές διατάξεις», καθώς και ο συσχετισμός με τις επιλογές στις οποίες έχει προχωρήσει ο νομοθέτης στον Ποινικό Κώδικα, την οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η έκφραση «κατά την άσκηση των καθηκόντων» πρέπει να ερμηνεύεται με την πιο στενή έννοια: δεν ανήκουν στην «άσκηση», και δεν διώκονται με τις εξαιρετικές διατάξεις του άρθρου 86, όλα τα εγκλήματα που απλώς «σχετίζονται»⁷³ με την άσκηση των υπουργικών καθηκόντων (η συγγραφέας δίνει τα παραδείγματα δωροδοκίας, εκβιάσεων, αποπλανήσεων, σωματεμπορίας), αλλά «μόνο τα εγκλήματα εκείνα που πραγματώνονται με την ίδια την άσκηση των υπουργικών καθηκόντων». Χρειάζεται, συνεπώς, όχι απλώς σύνδεση με την άσκηση πολιτικής εξουσίας –διαπράττω αυτό το έγκλημα επειδή τυχαίνει να είμαι Υπουργός ή διευκολυνόμενος από το γεγονός ότι είμαι Υπουργός– αλλά απόκτηση της δυνατότητας για διάπραξη του εγκλήματος από το γεγονός της άσκησης πολιτικής εξουσίας –διαπράττω ένα έγκλημα που δεν θα μπορούσα να διαπράξω αν δεν ήμουν Υπουργός.

- 36 Η θεωρία του συνταγματικού δικαίου έχει αρχίσει να «χωνεύει» και να ακολουθεί αυτή την απόλυτα σχετιζόμενη με τη ratio του θεσμού σύνδεση άσκησης καθηκόντων με την υπουργική εξουσία⁷⁴: Τα «άσχετα» με τα υπουργικά καθήκοντα ποινικά αδικήματα

⁷² Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, «Η έννοια των "υπουργικών" αδικημάτων κατά το άρθρο 86 Συντ.», σε: Π. Μαντζούφας/Λ. Μαργαρίτης/Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, ό.π., σελ 19-34.

⁷³ Τα εισαγωγικά είναι της συγγραφέως.

⁷⁴ Α. Δημητρόπουλος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π. · Γ. Γεωργόπουλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*,

(αυτά που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «κοινού ποινικού δικαίου») βρίσκονται εκτός πεδίου, το ίδιο και τα «εξ αφορμής εκτέλεσης υπουργικών καθηκόντων»⁷⁵, ενώ για τα «κατά τη διάρκεια» και «στο πλαίσιο» των υπουργικών καθηκόντων απαιτείται αιτιώδης σύνδεσμος με το προνομιακό καθεστώς που απορρέει από την άσκηση δημόσιας εξουσίας. Ακόμα και οι συγγραφείς που δίνουν αν όχι πρωτοκαθεδρία, πάντως ιδιαίτερη σημασία, στο χρονικό κριτήριο –«κατά την άσκηση» = τον καιρό που ασκούνταν– και τείνουν να διευρύνουν τον κύκλο των ποινικών αδικημάτων που τελέστηκαν κατά τη χρονική περίοδο που κάποιο πρόσωπο είχε την υπουργική ιδιότητα, δεν αμφισβητούν την κρίσιμη –ποιοτική και όχι χρονική– σχέση με τη δημόσια εξουσία⁷⁶. Σχέση, πάντως, η οποία αλλιώς περιγράφεται στη θεωρία και αλλιώς αναδεικνύεται στην πράξη.

Γιατί η πράξη, στο συγκεκριμένο ζήτημα, βρίσκεται όσο πιο μακριά από τη θεωρία μπο- 37
ρεί να φανταστεί κανείς: Η πράξη της δίωξης Υπουργών και Πρωθυπουργών, ειδικά στην Ελλάδα, και πάντως σίγουρα και στην Ελλάδα, ακολουθείται και κυριαρχείται από πολιτικά πάθη, που φέρνουν σε δεύτερη μοίρα τη λογική των θεσμών και την έννοια των συνταγματικών όρων. Ας μη σταθούμε στον μεγάλο αριθμό των διώξεων που έχουν ασκηθεί από τη Βουλή⁷⁷, ούτε στον πολλαπλώς, στα όρια του παραλογισμού, μεγαλύτερο αριθμό υποθέσεων-αιτημάτων που κατατέθηκαν στη Βουλή⁷⁸ χωρίς να προχωρήσουν. Ας περιοριστούμε στις 5 υποθέσεις που έφτασαν επί μεταπολίτευσης

ό.π. · Μ. Μαργαρίτης, *Υπουργοί και Υφυπουργοί: παθητική δωροδοκία και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα*, Ποινική Δικαιοσύνη 2011, σελ. 490 επ. · ο ίδιος, «Εξάλειψη αξιόποινου υπουργικού εγκλήματος και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα», στο: *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, ό.π., σελ. 35 επ.

⁷⁵ Ο Ι. Σαρμάς, *Ο νόμος περί ευθύνης*, ό.π., κρίνει ότι «για πράξεις που διαπράχθηκαν εξ αφορμής υπουργικών καθηκόντων υπάρχει πρόβλημα», ωστόσο γενικώς θεωρεί ότι «έτσι που είναι διατυπωμένη η διάταξη του άρθρου 86 καλύπτει οποιαδήποτε πράξη του Υπουργού».

⁷⁶ Ο Ε. Βενιζέλος, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 564, περιλαμβάνει δραστηριότητες των Υπουργών στις κοινοβουλευτικές επιτροπές και γενικώς για την προβολή θέσεων της κυβέρνησης, ενώ ο Α. Λοβέρδος, *Η ποινική ευθύνη*, ό.π., σελ. 87-88, κάνει λόγο για ευθύνη είτε εντός συλλογικών οργάνων, είτε εντός επιτροπών, επισήμων ή ατύπων, είτε με βάση κατανεμημένα καθήκοντα.

⁷⁷ 19, υπό το εκάστοτε συνταγματικό καθεστώς, από ιδρύσεως ελληνικό κράτους, σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει ο Γ. Γεωργόπουλος, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, ό.π.

⁷⁸ 136 μόνο για την περίοδο μεταξύ 2009-2013, όπως προκύπτει από απάντηση του Υπουργού Δικαιοσύνης σε ερώτηση της Βουλευτού Ζ. Κωνσταντοπούλου, βλ. σχετικά αναφορά σε Γ. Γεωργόπουλο, *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών*, ό.π.

στο Ειδικό Δικαστήριο⁷⁹: Ενώ, εξωτερικά, φαινόταν να υπάρχει ο δεσμός με την άσκηση της εξουσίας (παραποίηση εγγράφων, απιστία-δωροληψία-δολία αποδοχή προϊόντων εγκλήματος που κρινόταν σχετικό με τα υπουργικά-πρωθυπουργικά καθήκοντα, παράβαση εξουσίας), σε όλες τις υποθέσεις –πλην μίας ίσως, στην οποία η επιμονή για δίωξη φαντάζει, ενόψει της απαξίας του αδικήματος, αδικαιολόγητη–, μακράν πιο βαρύνον για την παραπομπή ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου ήταν το πολιτικό κίνητρο: Μια διάθεση «να ξεκάνουμε τους αντιπάλους μας», που δεν αρμόζει, ούτε τιμά τη δημοκρατία.

- 38** Ο ιδιότυπος θεσμός της ευθύνης Υπουργών, συνεπώς, και η εξαιρετική διαδικασία που θέτει σε ισχύ το άρθρο 86 του Συντάγματος δεν απαιτούν απλώς υψηλό αίσθημα ευθύνης και αυτοσυγκράτησης⁸⁰. Από τη στιγμή που η μεν πλήρης τυποποίηση ή «νομικοποίηση» είναι αδύνατη, η δε πλήρης εξάλειψη του θεσμού πρωθύστερη και λαϊκιστική –θα ήταν εντελώς δυσανάλογο ο αναθεωρητικός νομοθέτης να ασχοληθεί για τρίτη φορά με την ευθύνη των Υπουργών–, απαιτείται αντίληψη ότι, πλην εντελώς ακραίων περιπτώσεων, τους πολιτικούς, όπως έλεγε κάποιος μεγάλος, «τους στέλνει σπίτι τους ο λαός, όχι τα δικαστήρια».

⁷⁹ Α. Παπανδρέου, Μ. Κουτσόγιωργας, Δ. Τσοβόλας, Γ. Πέτσος για την «υπόθεση Κοσκωτά» το 1989, Ν. Αθανασόπουλος για την «υπόθεση καλαμποκιού» το 1990, Γ. Παπακωνσταντίνου για νόθευση εγγράφου εντός της «λίστας Λαγκάρντ» το 2014, Δ. Παπαγγελόπουλος και Ν. Παππάς για παράβαση καθήκοντος στις υποθέσεις «Novartis» και «ραδιοτηλεοπτικών αδειών», αντιστοίχως, το 2022. Μόνο στην περίπτωση του Ν. Παππά η καταδίκη ήταν ομόφωνη (13-0).

⁸⁰ Έτσι η Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, «Η έννοια των "υπουργικών" αδικημάτων», ό.π.